

MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA AGRESSIYA SABABLARI

Usmanova Aziza Asilbek qizi
Sirdaryo viloyati Mirzaobod
tumani 20-maktab psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktab yoshidagi bolalarda agressiv xulq-atvorning yuzaga kelish sabablari psixologik va pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Bolalarda agressiyaning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar sifatida oilaviy muhit, tarbiya uslublari, tengdoshlar bilan munosabatlar, maktabdagi psixologik iqlim hamda ommaviy axborot vositalarining ta'siri yoritilgan. Shuningdek, emotsional beqarorlik, stress, o'zini ifoda eta olmaslik va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar agressiyaning paydo bo'lishida muhim rol o'ynashi asoslangan. Maqolada bolalarda agressiv xulq-atvorni kamaytirish va ijobiy xulqni shakllantirish bo'yicha psixologik-pedagogik tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: maktab yoshidagi bolalar, agressiya, agressiv xulq-atvor, psixologik omillar, emotsional holat, oilaviy muhit, tarbiya, ijtimoiylashuv, stress, tengdoshlar munosabati, maktab muhiti, psixologik iqlim, xulq-atvor, pedagogik yondashuv.

Kirish

Maktab yoshidagi bolalar shaxsining shakllanishi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, bu davrda ularning xulq-atvori, emotsional holati hamda ijtimoiy munosabatlari faol rivojlanadi. Aynan shu bosqichda bola atrof-muhit ta'sirini kuchli qabul qiladi va o'z xatti-harakatlarini jamiyat me'yorlariga moslashtirishni o'rganadi. Shu sababli maktab yoshidagi bolalarda kuzatiladigan xulqiy o'zgarishlar, xususan agressiv holatlar psixologiya va pedagogika fanlarida dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Agressiya — bu insonning o'z noroziligi, g'azabi yoki ichki ziddiyatlarini boshqalarga zarar yetkazish yoki salbiy xulq orqali ifodalashidir. Bolalarda agressiv xulq-atvor turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin: jismoniy tajovuz, og'zaki haqorat, qo'pollik yoki atrofdagilar bilan nizoga kirishish. Maktab yoshidagi bolalarda bunday holatlarning paydo bo'lishi ularning psixologik rivojlanishi, oilaviy muhiti va ijtimoiy sharoitlari bilan bevosita bog'liqdir. Bugungi kunda bolalar orasida agressiv xulqning ortib borishi jamiyat uchun ham dolzarb muammo hisoblanadi. Chunki agressiya nafaqat bolaning o'zi, balki uning tengdoshlari, o'qituvchilari va oilasi bilan munosabatlariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday holatlar o'quv jarayonida muammolar, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar hamda ruhiy beqarorlikni keltirib chiqarishi mumkin. Bolalarda agressiyaning shakllanishiga bir qator omillar ta'sir

etadi. Avvalo, oiladagi psixologik muhit muhim rol o'ynaydi. Ota-onalar o'rtasidagi nizolar, bolaga nisbatan qo'pollik yoki befarqlik uning ichki hissiyotlariga salbiy ta'sir qiladi. Shuningdek, maktabdagi muhit, tengdoshlar bilan munosabatlar va o'qituvchining yondashuvi ham bolalarning xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, zamonaviy texnologiyalar, ayniqsa agressiv mazmundagi o'yinlar va videolar ham bolalarda tajovuzkor xulqning shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin. Maktab yoshidagi bolalarda agressiya muammosini o'rganish muhim ahamiyatga ega, chunki bu davrda to'g'ri psixologik yondashuv orqali ularning xulq-atvorini ijobiy tomonga o'zgartirish mumkin. Bolalarda emotsional barqarorlikni shakllantirish, ijobiy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish va sog'lom psixologik muhit yaratish agressiyaning oldini olishda muhim vosita hisoblanadi.

Asosiy qism

Maktab yoshidagi bolalarda agressiv xulq-atvor murakkab psixologik hodisa bo'lib, u bir nechta ichki va tashqi omillar ta'sirida shakllanadi. Bu davrda bolaning emotsional rivojlanishi, ijtimoiylashuvi va shaxs sifatida shakllanishi faol kechadi. Shu sababli har qanday salbiy muhit yoki noto'g'ri tarbiya uslubi bolada agressiya paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin. Agressiyaning eng asosiy sabablaridan biri oilaviy muhit hisoblanadi. Ota-onalar o'rtasidagi tez-tez uchraydigan nizolar, janjallar va emotsional sovuqlik bolada ichki zo'riqish va xavotirni keltirib chiqaradi. Bunday muhitda ulg'ayayotgan bola ko'pincha o'z his-tuyg'ularini boshqara olmaydi va ularni agressiv xatti-harakatlar orqali ifoda etadi. Bundan tashqari, ota-onaning bolaga nisbatan haddan tashqari qattiqqo'lligi yoki aksincha, befarqligi ham agressiv xulqning shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin. Tarbiyaviy uslublar ham agressiya rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Avtoritar tarbiya uslubida doimiy taqiqlar, jazolar va bosimlar bola ruhiyatida norozilik va ichki qarshilikni kuchaytiradi. Natijada bola tashqi muhitga nisbatan tajovuzkor munosabat bildira boshlaydi. Aksincha, haddan tashqari erkin tarbiya ham bolaning o'zini boshqarish ko'nikmalarining shakllanmasligiga olib keladi, bu esa impulsiv va agressiv xulqni kuchaytiradi. Maktab muhiti ham bolalardagi agressiyaning shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tengdoshlar orasidagi nizolar, kamsitish, masxaralash yoki ijtimoiy rad etilish holatlari bolada himoya reaksiyasi sifatida agressiv xulqni yuzaga keltirishi mumkin. Shuningdek, o'qituvchining adolatsiz munosabati yoki bolani qo'llab-quvvatlamasligi ham uning ruhiy holatiga salbiy ta'sir qiladi. Psixologik nuqtayi nazardan, maktab yoshidagi bolalarda agressiya ko'pincha ichki emotsional muammolarning tashqi ifodasi hisoblanadi. Bolada qo'rquv, xavotir, o'ziga ishonchsizlik yoki stress holatlari bo'lsa, u buni so'z bilan ifodalash o'rniga harakat orqali namoyon qilishi mumkin. Bu esa jismoniy yoki og'zaki agressiya ko'rinishida yuzaga chiqadi. Zamonaviy axborot vositalari, ayniqsa internet, kompyuter o'yinlari va televideniye ham bolalarda agressiv xulq shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Agressiv mazmundagi o'yinlar va videolar bolada

zo‘ravonlikni normal holat sifatida qabul qilishga olib kelishi mumkin. Natijada bola real hayotdagi muammolarni ham agressiya orqali hal qilishga urinadi. Agressiv xulq-atvorning yana bir muhim sababi bu emotsional ehtiyojlarning qondirilmassligidir. Bola mehr, e‘tibor va qo‘llab-quvvatlashga muhtoj bo‘ladi. Agar bu ehtiyojlar oilada yoki maktabda yetarli darajada qondirilmasa, bola ichki norozilikni agressiya orqali ifoda etadi. Ayniqsa, e‘tibordan chetda qolgan bolalarda agressiv xulq ko‘proq uchraydi. Bundan tashqari, biologik va individual psixologik xususiyatlar ham agressiyaga ta‘sir etadi. Ba‘zi bolalarda temperament xususiyatlari (masalan, xolerik tip) tufayli tez jahllanish va impulsiv harakatlar kuzatiladi. Bunday bolalar o‘z hissiyotlarini boshqarishda qiynaladilar va tezda agressiv reaksiyalar ko‘rsatishlari mumkin.

Maktab yoshidagi bolalarda agressiyani kamaytirish uchun kompleks yondashuv zarur. Avvalo, oilada sog‘lom psixologik muhit yaratish muhimdir. Ota-onalar bolaga mehr bilan yondashishi, uni tinglashi va tushunishi lozim. Jazolash o‘rniga tushuntirish va rag‘batlantirish usullaridan foydalanish samaraliroq hisoblanadi. Maktab sharoitida esa ijobiy psixologik iqlim yaratish, bolalar o‘rtasida hamkorlik va do‘stona munosabatlarni rivojlantirish muhimdir. O‘qituvchi har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olishi va ularga nisbatan adolatli munosabatda bo‘lishi kerak. Guruhiy ishlanmalar, treninglar va o‘yinlar bolalarda muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi va agressiyani kamaytiradi. Psixologik yordam ham agressiyani bartaraf etishda muhim vositadir. Maktab psixologi bolalar bilan individual suhbatlar o‘tkazishi, ularning emotsional holatini tahlil qilishi va kerakli tavsiyalar berishi lozim. Shuningdek, relaksatsiya mashqlari, o‘zini boshqarish texnikalari va emotsiyalarni ifodalash usullarini o‘rgatish samarali natija beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktab yoshidagi bolalarda agressiv xulq-atvor murakkab psixologik jarayon bo‘lib, u bir nechta omillar — oilaviy muhit, tarbiya uslublari, maktabdagi psixologik iqlim, tengdoshlar bilan munosabatlar hamda zamonaviy axborot vositalarining ta‘siri natijasida shakllanadi. Agressiya ko‘pincha bolaning ichki emotsional muammolari, ya‘ni qo‘rquv, xavotir, stress yoki e‘tiborsizlikning tashqi ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, oilada sog‘lom psixologik muhitning mavjudligi, ota-onaning farzandga nisbatan mehr-muhabbati va e‘tibori bolada agressiv xulqning oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Aksincha, oilaviy nizolar, befarqlik yoki haddan tashqari qattiqqo‘llik bolada ruhiy zo‘riqish va tajovuzkorlikni kuchaytirishi mumkin. Maktab muhitida esa ijobiy psixologik iqlim yaratish, o‘qituvchilarning adolatli va qo‘llab-quvvatlovchi yondashuvi, shuningdek, tengdoshlar o‘rtasida sog‘lom munosabatlarni shakllantirish agressiyaning kamayishiga xizmat qiladi. Psixologik yordam va profilaktik ishlar orqali bolalarda emotsiyalarni boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, bolalarni ijobiy faoliyatlarga jalb qilish, sport, ijodiy

to‘garaklar va jamoaviy mashg‘ulotlar orqali ularning energiyasini to‘g‘ri yo‘naltirish agressiv xulqning oldini olishda samarali usullardan biridir. Zamonaviy axborot vositalaridan ongli foydalanish madaniyatini shakllantirish ham dolzarb vazifalardan hisoblanadi. Demak, maktab yoshidagi bolalarda agressiyani kamaytirish va oldini olish uchun oila, maktab va psixologlarning hamkorligi zarur. Sog‘lom tarbiya, mehr-oqibat va psixologik qo‘llab-quvvatlash orqali bolalarda ijobiy xulq-atvor, emotsional barqarorlik va jamiyatga moslashuv ko‘nikmalarini shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. G‘oziev E.G‘. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2018.
3. Nishonova Z.T. Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2017.
4. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
5. Vohidov M.V. Bolalar va o‘smirlar psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
6. Musurmonova O. Oila ma‘naviyati va tarbiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
7. To‘xtaboyeva M. Psixologik maslahat va profilaktika ishlari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
8. Leontev A.N. Faoliyat, ong va shaxs. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
9. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
10. Abduqodirov A.A. Axborot texnologiyalari va ta‘lim jarayoni. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.